

ZA ĎALŠÍ ROZVOJ GEOGRAFIE V SOCIALISTICKEJ
SPOLOČNOSTI

Pripravujeme sa na VI. zjazd geografov na Slovensku. Prípravný výbor zjazdu vytýčil preň heslo: Verní odkazu SNP, za ďalší rozvoj geografie v socialistickej spoločnosti, my si k tomu ešte pripájame heslo: Geografiou za rozvoj socialistickej spoločnosti. Tieto stručné, avšak obsahom a významom nezvyčajne bohaté slová budú predmetom našich predzjazdových úvah. Budeme teda hovoriť o troch okruhoch problémov, a to o vzťahu geografie k problematike Slovenského národného povstania, o rozvoji geografie v našej socialistickej spoločnosti a o poslaní geografie pri rozvoji socialistickej spoločnosti.

VERNÍ ODKAZU SNP

29. augusta 1974 budeme oslavovať 30. výročie jedného z najťažších, súčasne však aj najvýznamnejších a najslávnejších období nášho národa — 30. výročie Slovenského národného povstania. Náš ľud sa ním zapísal do dejín ľudstva v boji za pokrok a spravodlivé usporiadanie spoločenských pomerov na Zemi. Povstal proti obrovskej fašistickej presile. Do boja sa zapojilo okolo 80 000 vojakov a partizánov, takže SNP prerástlo do širokého celonárodného hnutia. Významnou aktívnou pomocou sovietskych partizánov bok po boku na bojovom poli, ako aj materiálnou pomocou ZSSR (zbraňami, liekmi a pod.) sa utužilo naše bratstvo s národmi Sovietskeho zväzu, čo malo ďalekosiahle následky pre naše štátoprávne usporiadanie v bratskom zväzku s českým národom a priaznivo ovplyvnilo náš súčasný i budúci politický a hospodársky vývin. Slovenské národné povstanie viazalo nepriateľské jednotky zo 6—8 nacistických divízií, eliminovalo slovenskú armádu, ktorú fašistickí zradcovia nášho národa nasadili do bojov proti Sovietskemu zväzu. Hitlerovcom zabraňovalo prisun vojsk a materiálu cez naše územie na východný front a sťažovalo im obranu pri ústupe pred víťaziacimi sovietskymi vojskami. Významne obmedzilo drancovanie hospodárskych zdrojov našej vlasti, čím celkove prispelo k porážke hlavného nepriateľa ľudského pokroku — fašizmu a jeho najnebezpečnejšej formy — nacizmu.

Slovenské národné povstanie, aj keď bolo slávne a doteraz vrcholné, nebolo však ojedinelým aktom odporu proti útlaku v histórii nášho národa. Nadviazalo vlastne na starú tradíciu boja proti vykorisťovaniu a národnému útlaku. Slovenský národ, ktorý v podstate predstavoval dlhé stáročia iba masu vykorisťovaných s veľmi málo početnou (a v určitých obdobiach prakticky so žiadnou) inteligenciou, vydržal tisícročnú porobu, udržal si svoju reč, rozvíjal svoju kultúru i napriek bezohľadnému národnostnému útlaku. Veľa početných a silných národov, veľa vyspelých kultúr v dôsledku násilia zaniklo, čo umožnilo nášmu národu udržať sa v konfrontácii s tvrdou skutočnosťou prekonať mnohé úskalia v doterajšom vývoji. Jednou z hlavných príčin (nebudeme ostatné skúmať) je charakter územia, ktoré obýva.

Jadrom územia Slovenska a podstatnou časťou povstaleckého územia sú Západné

a sčasti Východné Karpaty. Ide o hornatú krajinu, kde bol najmä kedysi tvrdý život. Priemysel tu vcelku nebol, drobné poľčeka na strmých svahoch s plytkými kamenistými pôdami vyžadovali veľa namáhavej práce a dávali slabé úrody. Avšak ani rozsiahle lesné komplexy neposkytovali dostatok obživy pre domáce obyvateľstvo, bolo potrebné borit sa aj s drsnými podnebnými podmienkami. Dnes, v čase silného technického pokroku, ktorý najmä v horských oblastiach podstatne zlepšil životné podmienky, si tieto skutočnosti sotva vieme dobre predstaviť. Drsné životné podmienky oddávna formovali tvrdý, odhodlaný ľud, ktorý si vedel hájiť svoju slobodu. V dôsledku tvrdých životných podmienok nadobudol odhodlanie brániť svoje, postaviť sa zoči-voči aj nebezpečenstvu života v zmysle slov Sama Chalupku: „... a voľ radšej nebyť, ako byť otrokom!“

Chudobná hornatá krajina na jednej strane poskytovala nášmu ľudu ťažké životné podmienky, na druhej strane však podstatne prispela k záchrane slovenského národa. Odľahlé, ťažšie prístupné horské oblasti, nedostatok komunikácií, slabší styk s riadiacimi centrami oslabovali intenzitu maďarizácie. Prispelo k tomu aj tradične veľké percento negramotnosti obyvateľstva, ako aj malá starostlivosť o školstvo a kultúru, ktorú vtedajšie maďarské vládnuce triedy venovali slovenským horským oblastiam.

Veľmi členité horské komplexy našich Karpát poskytovali obyvateľstvu veľké výhody aj pri obrane územia v čase nebezpečenstva. Nejednen votrelec si rozmyslel, či sa pustí do tohto územia. Turci sa prevalili iba časťou našich Karpát. Aj v Slovenskom národnom povstaní geografický charakter našej krajiny mal významnú pozitívnu úlohu. Naše Karpaty sú v podstatnej miere kotlinovým krajom, mohutné zalesnené horské masívy s hlbokými dolinami, strmými svahmi a často s vysokými, ťažko prechodnými hlavnými chrbtami, resp. hrebeňmi predstavujú zvyčajne tektonicky vyzdvihnuté klenby, do ktorých sú buď erózne zahľbené, buď často však tektonicky poklesnuté, vcelku uzavreté depresie, kotliny. Rieky, predierajúce sa medzi kotlinami, vytvorili spravidla úzke, prelomové doliny, ktoré sa už oddávna dali dobre ovládať. Vchody do týchto dolín mnohokrát strážili pevnosti (napr. hrad Beckov pri vchode do Trenčianskej kotliny, Trenčiansky hrad pri prechode z Trenčianskej do Ilavskej kotliny, Považský hrad na rozhraní Ilavskej a Bytčianskej kotliny, Hričovský a Budatínsky hrad pri vchode do Žilinskej kotliny, Starý hrad a Strečiansky hrad medzi Žilinskou a Turčianskou kotlinou atď.), čo svedčí o ich nevšednom strategickom význame. Rieky prerezali horské klenby a pospájali kotliny, takže popri nich oddávna viedli komunikácie, ktoré neraz mali charakter aj obchodných ciest. Ani moderná pozemná bojová technika v II. svetovej vojne si nevedela poradiť s prechodom našich horských masívov a bola vcelku odkázaná na komunikácie pozdĺž hlavných riek. V dôsledku strategicky priaznivých orograficko-morfologických pomerov mohli povstalecké sily istý čas úspešne brániť v nerovnom boji proti veľkej presile rozsiahle územia od Žiliny po Tatry, Švermovo, Dobšínú, Hronskú Dúbravu a Hornú Nitru. Najťažšie boje s okupantmi sa odohrali práve pri vchodoch do spomenutých prelomových dolín, najmä však pri Strečne.

Hlboké horské doliny, ťažko prístupné zalesnené horské masívy, rôzne skalnaté útvary a stráne, ako aj iné ťažko prechodné terény poskytl útulok a manevrovať priestor pre partizánske skupiny, resp. jednotlivé vojenské útvary po rozbití súvislého povstaleckého frontu. Odtiaľ napadali a ničili nepriateľa, kde sa udržali až do oslobodenia sovietskou armádou.

Geografia je náuka o krajine. Iba stručne sme sa dotkli otázky, ako charakter našej krajiny súvisí so Slovenským národným povstaním. Problematiku najslávnejších úsekov našej histórie treba na stredných a vysokých školách zahrnúť aj do programu výučby o našej krajine. Trasy exkurzií pre stredoškolských a vysokoškolských študentov treba viesť aj cez pamätné miesta Slovenského národného povstania. Tieto snahy nás viedli

Obr. 1. Pamätník SNP na Kráľovej studni vo Veľkej Fatre. Foto P. Plesník.

k tomu, že aj do trasy obidvoch zjazdových exkurzií sme zaradili návštevu Jankovho vršku. Slovenské národné povstanie ostane symbolom hrdinstva nášho ľudu aj pre budúce pokolenie, symbolom boja za slobodu, pokrok, za spravodlivé usporiadanie spoločenských pomerov, za socializmus a komunizmus. Aj touto cestou apelujeme na našich geografov, aby najmä pri výuke a výchove sústavne využívali problematiku SNP ako prameň národného a politického uvedomenia a cez ňu prehlbovali lásku k vlasti, k priateľstvu so Sovietskym zväzom, úctu k tomu, čo na našom území ľud vytvoril a oddanosť k socialistickej spoločnosti. Tým naplníme prvú časť hesla, ktoré sme si vytýčili: Verní odkazu SNP.

ZA ĎALŠÍ ROZVOJ GEOGRAFIE V NAŠEJ SPOLOČNOSTI

Geografické vedy na Slovensku majú krátku tradíciu. Za prvej buržoáznej ČSR pracoval na univerzite v Bratislave prof. dr. Jiří Král (do roku 1938) a od roku 1937 aj prof. dr. Jan Hromádka, ktorý pôsobil na bratislavskej univerzite ešte aj krátko po II. svetovej vojne. Prof. dr. J. Hromádka, najmä však prof. dr. Michal Lukniš, DrSc., ktorý po odchode prof. Hromádku do Prahy prevzal vedenie Geografického ústavu na Prírodovedeckej fakulte univerzity v Bratislave, položili základy pre rozvoj geografie na Slovensku, nesúc celú ťarchu výuky a výchovy geografického dorastu. Obetavou a nezištnou prácou umožnili nástup prvej, početnejšej smeny geografov v Bratislave.

Intenzívny rozvoj geografie sa začal až po oslobodení, najmä však po februári 1948, keď robotnícka trieda prevzala moc do svojich rúk. Nastúpili sme cestu k socializmu, čo umožnilo dovtedy u nás nevidaný kvantitatívny a kvalitatívny rozvoj vied, včítane geografických. Vychádzajúc z princípov marxizmu-leninizmu naša strana a vláda hneď od začiatku kladla veľký dôraz na rozvoj vedy a vzdelania, ktoré sú kľúčom k trvalému a intenzívnemu rozvoju spoločnosti. Už v päťdesiatych rokoch štát sústavne uvoľňoval značné finančné prostriedky na vedecký výskum, na budovanie výskumných základní, o čom v mnohých vyspelých kapitalistických štátoch geografi ešte ani dnes nechýrajú.

Na rozvoj geografie, najmä prístupu pracovníkov k riešeniu geografických problémov a na rozvoj geografického myslenia principiálne pôsobilo postupné osvojovanie si a štúdium marxizmu-leninizmu v radoch geografov. Geografia je náuka o krajine a kladie dôraz na štúdium zákonitých vzťahov medzi jednotlivými krajinnými zložkami, o štruktúrach geografického priestoru, a preto uplatňovanie dialektickej metódy malo hneď od začiatku veľmi priaznivý vplyv na chápanie geografických javov, na ich skúmanie vo vzájomných a mnohostranných súvislostiach, pôsobiacich ako komplex v rámci celku. Znamenalo impulz k zásadnému kvalitatívnemu skoku, a to od starej tradičnej opisnej, statickej geografie k dynamickej modernej geografii. Niektoré pokrokové princípy (najmä princíp kauzality), ktoré sa už dávno objavili u niektorých starších geografov, nenašli dovtedy priaznivé spoločenské podmienky, aby sa mohli plne rozvinúť a odsunúť deskriptívnu geografiu.

Marxisticko-leninské učenie o existencii materiálneho sveta, o vývine ľudskej spoločnosti, ako aj ďalšie jeho súčasťi umožnili správne chápať a hodnotiť sociálno-ekonomické javy a ich diferenciaciu v krajine, čím vytvorili veľmi priaznivé podmienky pre rýchly rozvoj najmä ekonomickej geografie. Nástup marx-leninského učenia a socializmu u nás predstavuje prelom vo vývine slovenskej geografie, ktorý úspešne pokračuje.

Nejdeme detailne rozoberať a hodnotiť súčasný stav ani posledné vývinové obdobie v slovenskej geografii, pretože to mienime urobiť pri inej príležitosti, teda pri bilančovaní doterajšej činnosti na zjazde v júli 1974, predsa však chceme upozorniť aspoň na niektoré súčasné problémy, aby sa účastníci zjazdu mohli o nich v diskusii vyjadriť.

Vďaka nášmu socialistickému zriadeniu geografia na Slovensku ako celok doteraz výrazne pokročila (najmä kvalitatívne) a dostala sa na slušnú medzinárodnú úroveň. Niektoré špičkové geografické disciplíny dosahujú svetové parametre. Naši poprední geografi úspešne vystupujú na svetových geografických fórach a viacerí pracujú v medzinárodných odborných komisiách pri IGU (International Geographical Union). Na Slovensku máme niekoľko (vcelku 6) geografických odborných časopisov, doteraz vyšli viaceré monografie (najviac z fyzickej geografie) s peknou úrovňou, ktoré mali priaznivý ohlas nielen u nás, ale aj v zahraničí. V geografii sa sľubne rozvíjajú aj najnovšie moderné prvky a metódy (systémový prístup, výpočtová technika a pod.). Vedeckú hodnosť doktora vied (Dr.Sc.) získali štyria a hodnosť kandidáta vied (CSc.) takmer tridsiati geografi.

S kvalitatívnym rozvojom geografických pracovísk, najmä však v porovnaní s inými vedami, sme menej spokojní. Pekne sa rozvinul Geografický ústav Slovenskej akadémie vied, ktorý má viacero oddelení a združuje celkovo okolo 50 pracovníkov (včítane technických a pomocných síl). Na univerzite z pôvodného Zemepisného seminára pri Filozofickej fakulte (v medzivojnovom období) vznikol po založení Prírodovedeckej fakulty UK Geografický ústav, z ktorého sa v roku 1952 utvorili 2 katedry (Katedra fyzickej geografie a Katedra ekonomickej geografie). Okrem toho katedry zemepisu vznikli aj na pedagogických fakultách v Trnave, Nitre, Banskej Bystrici a v Prešove, kde je aj vedeckovýskumné laboratórium.

Kvantitatívny rozvoj geografických pracovísk na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave však stagnuje. Kým počet katedier geológie a biológie PF UK sa od roku 1952 zväčšil 3–4-krát (okrem toho majú 1–2 veľké vedeckovýskumné ústavy), počet katedier geografie sa od roku 1952 nezvýšil. Žiaľ, nepodarilo sa nám preklenúť niektoré individualistické postoje v zriaďovaní ďalších geografických katedier, hoci sa vyšlo s viacerými návrhmi (na katedru regionálnej geografie, ktorá sa mala už dávno zriadiť, na zahraničných vysokých školách všeobecne patrí k základným geografickým pracoviskám; v rámci geografických katedier sme navrhovali zriadiť ešte v rokoch 1969–1970 katedru ochrany prírody a krajiny, ako aj dávno predtým sme vypracovali návrh na zavedenie odborného štúdia pedológie, popri ktorom sa na PF UK zákonite mala vytvoriť katedra pedológie). Vývin sa však zastaviť nedá, lady sa pohli, návrh na zriadenie katedry regionálnej geografie jednoznačne a s veľkým úsilím podporovaný drvivou väčšinou geografov tak na Univerzite Komenského, ako aj na Slovenskej akadémii vied sa dostal do takého štádia, že možno reálne počítať so zriadením Katedry regionálnej geografie na PF UK. Rozbehla sa aj výchova a výučka špecialistov, a to tak z fyzickej, ako aj z ekonomickej geografie (plánuje sa tiež z regionálnej geografie), ktorí sa zatiaľ v praxi dobre uplatnili. Napr. v terajšom 1. ročníku špecializovaného štúdia geografie (v spoločnom základe, ktorý sa delí v 3. ročníku na 2 špecializácie z fyzickej a ekonomickej geografie) máme 24 poslucháčov. Naša socialistická spoločnosť poskytuje aj geografii plné možnosti rozvoja, geografia však napred musí dokázať, čo pre spoločenskú prax znamená a iba tak si môže vydobíť miesto, ktoré jej v spoločnosti patrí.

POSLANIE GEOGRAFIE PRI ROZVOJI NAŠEJ SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

V súvislosti s problematikou tejto, ako aj predošlej (druhej) časti odkazujeme záujemcom na článok E. Mazúra, Súčasná a výhľadové úlohy našej geografie. Geogr. Čas., 24, 3, 1972, 177–184, ktorý so širokým prehľadom, fundovane a detailne rozoberá súčasný stav a perspektívne úlohy geografie na Slovensku, a preto sa obmedzíme iba na niektoré úlohy, ktoré sú najmä z hľadiska spoločenského postavenia geografie veľmi dôležité a s ktorými by sa mal VI zjazd geografov na Slovensku zaoberať.

Treba otvorene povedať, že i napriek intenzívnemu rozvoju po oslobodení slovenská geografia zaostala za potrebami spoločenskej praxe a doteraz nezaujala v našej spoločnosti miesto, ktoré jej patrí. Podstatnú časť príčin tohto nepriaznivého stavu analyzoval E. Mazúr v spomenutom článku. Pozrime sa však na túto záležitosť v širších súvislostiach.

Ludská spoločnosť sa vyvíja rýchlym tempom. Významnou silou, ktorá poháňa vývin spoločnosti, je uspokojovanie potrieb človeka, ktoré rastú a vždy budú rásť. Veda je oblasťou, kde sa rodia a rozvíjajú podnety, myšlienky, projekty na opatrenia, zabezpečujúce uspokojovanie potrieb spoločnosti. Technika ich zvyčajne dotvára, realizuje, uvádza do života. Technika a technické vedy sú v dôsledku toho bližšie k spotrebiteľovi, najmä však pokiaľ ide o materiálne potreby človeka, a preto sa im ľahšie preniká aj do vedomia človeka v porovnaní napr. s prírodnými vedami. V tomto vidíme jednu z hlavných príčin, prečo aplikované zložky prírodných vied, spravidla v rámci technických vied, často nahrádzajú a preberajú funkciu prírodných vied, prenikajúc aj do základného výskumu. Dnes je to už bežný prípad, čím sa prírodné vedy dostávajú do závozu. Základný výskum má poskytovať primárne poznatky, ktoré má technika využívať a na nich stavať. Ak sa niektorá prírodná veda nevie s touto základnou otázkou vyrovnáť, potreba spoločnosti nečaká, medzeru, ktorá sa vytvára oneskorením potrebných základných poznatkov, vyplní iná, príbuzná prírodná, častejšie však technická veda. Technika sa rozvíja rýchle, predbehla základný výskum, ktorý nestačí s ňou držať krok. Tým sa vytvára nepriaznivá situácia, pretože naliehavá potreba neraz núti realizovať technické projekty, ktoré by si vyžadovali dôkladnejšie podklady základného výskumu, čím vznikajú nášmu národnému hospodárstvu ťažké škody. My, geografi, sťažujeme sa, že výskum krajiny, pokiaľ ide o syntézy krajinných elementov, čo jasne patrí do geografie, robia iní, najmä ekológovia, ako sa to ukázalo na medzinárodnom sympóziu o problémoch výskumu krajiny (začiatkom decembra 1973 v Smoleniciach). Botanici a zoológovia poukazujú na to, že ich nahrádzujú a ich miesta v spoločenskej praxi obsadzujú najmä lesní a poľnohospodárski inžinieri, chemici-prírodovedci majú v tomto zmysle ťažké srdce na chemických inžinierov atď.

V zápase o pozície, o miesto v spoločnosti, nestačí nariekať a poukazovať iba na chyby, ktoré vznikajú suplovaním jednej vedy druhou, tu pomôžu iba činy, ktoré smerujú k vyplneniu medzery, a tým k eliminácii náhrady a náhradníkov. Technika a pracovníci technických vied vcelku nebudú vyvíjať úsilie prenikáť do základného prírodovedeckého výskumu, ak dostanú zavčasu a dostatok podkladov na realizáciu svojich zámerov v uspokojovaní spoločenských potrieb. Za situáciu, ktorá sa vytvorila v prírodných vedách, sme vinní predovšetkým sami, i keď určité objektívne skutočnosti mohli mať aj významnejšiu úlohu. Musíme predovšetkým citlivo reagovať na potreby spoločnosti (neraz treba aj predvídať), zavčasu a v dostatočnom rozsahu ich uspokojovať. To neznačí, že sa máme zamerať iba na servisnú službu praxi a zanedbať rozvoj teoreticko-metodologickej základne, čím by sa podlomil rast príslušnej vednej disciplíny, takže by po čase nestačila ani na servisnú službu. Na druhej strane sa však nemožno orientovať iba na teoretickú oblasť a neuspokojovať (alebo iba veľmi oneskorene) požiadavky praxe, pretože takáto vedná disciplína je odsúdená na živorenie a nezaujme v našej spoločnosti dôstojné miesto. Obidva spomenuté extrémny sú škodlivé, my, geografi, sme doteraz doplácali viac na nedostatok orientácie na prax.

Teoretickometodologická základňa prírodných vied sa dá rozvíjať aj v problematike spoločensky aktuálnej, resp. prognosticky dôležitej, čo vyhovuje obidvom spomenutým základným požiadavkám. Neslobodno však pritom zabúdať na formovanie produktov nášho výskumu, ktoré musia byť pre konzumentov našich výsledkov zrozumiteľné.

Na toto dlho trpela a dodnes trpí aj geografia. Sme presvedčení, že sme skúmali problémy z hľadiska spoločenskej praxe veľmi potrebné, sme však nemilo prekvapení, že záujem praxe bol menší, ako sme predpokladali. Chyba je v tom, že výsledky svojej práce nevieme v dostatočnej miere pretlmočiť do jazyka nášho odberateľa, najmä s technickým zameraním tak, aby ich vedel reálne hodnotiť.

Prípravuje sa Atlas Slovenskej socialistickej republiky. Do konca roku 1974 majú autori odovzdať svoje mapové listy do tlače. Toto dielo zahŕňa súčasné poznatky o našej krajine, obsahuje aj netradičné, najmä však syntetické mapy. Na mapách sú zachytené aj aplikované problémy. Na Národnom atlase SSR pracuje veľký kolektív pracovníkov, odborníkov z rôznych vied; v obsahovej náplni je však geografia vedúcou tvorivou zložkou, ktorá formuje dielo. Prax naň už čaká, pretože obsahuje obrovské množstvo najnovších informácií o Slovensku a určite pozdvihne prestíž geografie v našej spoločnosti.

Z mnohých úloh, ktoré má geografia riešiť, mali by sme sa vo výskumnej práci zamerať predovšetkým na štúdium krajinných štruktúr, najmä však vzhľadom na ochranu a tvorbu zdravého životného prostredia. Tento problém už teraz je pre ľudstvo nesmierne dôležitým a jeho význam sa s rapidným rastom obyvateľstva na Zemi v poslednom, ako aj v najbližšom období bude stále zväčšovať.

Človek sa po dlhé generácie vyvíjal v bezprostrednom styku s prírodou, čo hlboko zakotvilo v jeho ekológii. Ľudská aktivita premieňa prírodnú krajinu v kultúrnu, podstatne sa zmenil spôsob ľudského života. Prírodné elementy stále viac ustupujú, prírodné priestorové štruktúry sa menia a zatláčajú ich sociálne i ekonomicky. Tieto zmeny veľmi a rušivo zasahujú do ľudskej ekológie založenej v podstate na pôvodnom systéme vzťahov príroda—človek. Najmä v oblastiach s vyššou kultúrou a životnou úrovňou sa rýchle zvyšujú počty ochorení, ktoré patria do kategórie chorôb z „civilizácie“. Ide najmä o nádorové a cievne ochorenia; pri ich liečení vyzpela moderná veda dosahuje v porovnaní s inými chorobami slabé výsledky a prevencia, spočívajúca na pobyte v prírode a na zdravom životnom prostredí sa zatiaľ ukazuje ako účinný prostriedok v boji proti nim.

Krajina predstavuje bohatý inventár zložiek, ktoré sú v rôznom vzájomnom vzťahu, tvoriac zložitý systém. Zmena jednej krajinnnej zložky vyvoláva celú reťaz zmien v geografickom priestore, pretože vplýva na ďalšie zložky krajiny a mení ich. Geograf pri štúdiu krajiny kladie dôraz práve na vzťahy elementov krajiny, na ich vzájomnú spätosť, teda na systém vzťahov, čo mu umožňuje identifikovať následky, ak sa zmení niektorá zložka krajiny. Takto praktizovaná geografia sa stáva prognostickou vedou, veľmi dôležitou pre ochranu a tvorbu zdravého životného prostredia. V dôsledku nielen rýchleho rastu obyvateľstva na Zemi, ale aj v dôsledku zvyšovania životnej úrovne a nárokov dochádza, najmä však v dôsledku industrializácie, chemizácie, urbanizácie atď., k rýchlym zmenám prírodných krajinných štruktúr, k intenzívnej degradácii prírodných elementov, ktoré sú životne dôležité pre človeka. Zanedlho sa značná časť krajín a postupne celé ľudstvo dostanú do takej situácie, kde základným kritériom na posúdenie rentabilnosti technického projektu bude hľadisko životného prostredia. Problémy životného priestoru človeka, krajiny a jej usporiadania sa stanú existenčnými problémami ľudstva. S prírodnými zdrojmi a ich regeneráciou nebude možné hazardovať, ako je to neraz ešte aj dnes. Geografii sa priamo núka príležitosť stať sa spoločensky veľmi užitočnou a významnou vedou, záleží iba na nás, geografoch, ako si túto základnú spoločenskú povinnosť splníme.

Životné prostredie sa stáva celosvetovým problémom, ohrozené je zdravie ľudstva. Socialistické zriadenie nám umožňuje riešiť si problémy na širokom demokratickom základe. Spoločnosť si riadime sami, robíme opatrenia, ktoré najlepšie vyhovujú pracu-

júcemu ľudu. Práca je základom úspešného rozvoja spoločnosti, limituje ju však zdravie pracujúcich mäs, čím sa otázka zdravého životného prostredia stáva základným spoločenským problémom. V porovnaní s kapitalistickým svetom máme veľkú výhodu v tom, že súkromné vlastníctvo nám nekladie zábrany pri riešení spoločenských otázok. Súkromný podnikateľ vidí iba svoje záujmy, ide mu o najvyššie možné zisky, o pracovné podmienky (pokiaľ však nevyplývajú na výšku zisku), životné prostredie pracujúcich je preňho vedľajšie.

Keďže v socialistickom zriadení si pracujúci ľud pomocou volených zástupcov riadi spoločnosť sám, a to tak, aby najlepšie vyhovovala jeho záujmom, musí v zásade sám rozumieť spoločenským problémom a vidieť ich. Vplyv škodlivých následkov na zdravie ľudskej spoločnosti, ktoré vyplývajú z nezdravého životného prostredia, prerástol tak náhle v existenčnú hrozbu pre ľudstvo, že nás prekvapil a stal sa svetovým problémom, na ktorý sme neboli dostatočne pripravení. Veľmi často sa stretávame s nepochopením problémov ochrany prírody. Neraz sme svedkami vandalského vzťahu k zeleni, čistote vody, ovzdušia a pôdy. Nedospeli sme do takého štádia, aby sa takéto činy všeobecne považovali za hrubé, nemorálne, ohrozujúce zdravie spoločnosti. Máme síce zákonné opatrenia na ochranu prírody, tieto by sa však mali používať iba výnimočne, a to voči asociálnym živlom, nie však ako základný prostriedok ochrany. Socialistickú spoločnosť si stavíme na základoch presvedčenia, dobrovoľnosti a postihy zákonných opatrení by sa mali používať iba celkom výnimočne, a to ako nevyhnutné zlo. Treba vyriešiť problém výchovy a výuky na školách všetkých stupňov, v osvetovej práci, a to cez masovokomunikačné prostriedky, urýchlene s ňou začať, pretože najmä výchova si vyžaduje dlhý čas. Príslušné návrhy sme podali na Ministerstve školstva SSR, včítane projektu odborného štúdia, zameraného na spomenutú problematiku. Prírodovedecká fakulta UK v Bratislave, združujúca odborníkov širokej škály vedných odborov, je schopná zaručiť dobrú úroveň štúdia s malými finančnými nákladmi. Aj tu sa bude môcť geografia plne uplatniť, pretože sa zaoberá krajinou, ktorá patrí k základným objektom navrhovaného štúdia.

Na VI. zjazde by zvýšenú pozornosť mali venovať školskej geografii, jej obsahu a metódam výuky, a to najmä na stredných školách. Ešte mnohí učitelia sa doteraz nevysporiadali s tradičnou opisnou geografiou, založenou na memorovaní. Tento nešvár spôsobuje geografii ťažké škody, zapríčiňuje chyby vo formatívnej oblasti žiakov a zároveň aj podceňovanie geografie. V dôsledku toho na výuku geografie si trúfa kde-ko, a to aj bez kvalifikácie, takže aj pri prebytku kvalifikovaných učiteľov-geografov sa geografia doteraz vyučuje aj nekvalifikovane. Moderná geografia, zameraná na vzťahy zložiek v krajine, vyžaduje nielen konkrétne vedomosti, ale má aj zvýšené nároky na logickú úvahu, čo priaznivo plyva na formovanie osobnosti človeka. Takto chápaná geografia je schopná viesť žiaka k správnemu ovládaniu materiálnej podstaty sveta, k správnemu hodnoteniu sociálnych a hospodárskych javov na Zemi, v rôznych spoločenských systémoch, k chápaniu politického diania u nás, v socialistických a v kapitalistických štátoch. Týmto chceme poukázať na to, že geografia má veľkú možnosť a zároveň aj povinnosť zohrať v komunistickej výchove žiaka významnú úlohu.

V príspevku sme chceli aspoň stručne načrtnúť niektoré otázky našej súčasnej geografie a vyzdvihnúť okruhy problémov, na ktoré by sa mal VI. zjazd geografov sústrediť. Zároveň sme schceli poukázať na možnosti geografie ako angažovanej, spoločensky významnej vedy. Socialistické zriadenie poskytuje geografii možnosť plnej sebarealizácie, ktorá je v našich rukách — nuž hor sa do práce!

Pavol P l e s n í k,
predseda Slovenskej geografickej spoločnosti pri SAV